

Peter Kreeft: Döntéshozatal, avagy hogyan találjuk meg a feketét és a fehéret egy szürke világban?

A könyvismertetést írta: Baranyi Árpád

Témák: etika, erkölcs, filozófia, döntés, döntéshozatal, kereszténység, relativizmus, szubjektivizmus, legalizmus, szituációetika, politika, konzervativizmus, liberalizmus

„A lelkiismeretemnek megfelelően cselekszem, és ebbe ne szóljon bele senki!” A mai társadalomban jól ismert nézet ez. Azonban viszonylag ritkán gondolják végig ennek következményeit, s teszik hozzá: „Adolf Hitler is lehetett jó ember, föltéve, hogy tényleg azt hitte, a zsidók kiirtásával az emberiség jótevőjévé lesz.” Lássunk egy másik, szintén gyakran fölbukkanó állítást: „önmagában nincs jó és rossz, e kérdésben mindenkinek magának kell döntenie tudása vagy génjei alapján”. S mindjárt azt is tegyük hozzá: ilyen alapon az illető akár hangulatától vagy az időjárástól függően is dönthet.

Peter Kreeft, a Boston College filozófiaprofesszora *Döntéshozatal* című, 1990-ben megjelent könyvében hozzá is fűzi mindezeket napjaink erkölcsi téveszméihez. Az elemzés alcíme is sokatmondó: *Hogyan találjuk meg a feketét és a fehéret egy szürke világban? – Gyakorlati bölcsesség a mindennapi erkölcsi döntések számára*. A könyv célja az erkölcsi szkepticizmus cáfolata (tudniillik hogy az erkölcsi igazságok, törvények nem ismerhetők meg, illetve nem is léteznek), valamint igyekszik azt a nézetet is megdönteni, hogy az erkölcsi döntési helyzetek mindig bonyolultak és bizonytalanok. „A legtöbb, etikával foglalkozó könyv olyan ellentmondásos témákra összpontosít, mint a háború, a halálbüntetés vagy az eutanázia, és megpróbálják e kérdéseket erkölcsi érvelés alapján megoldani. (...) Könyvem az erkölcsnek nem ezen területeit vizsgálja, mégpedig három ok miatt. Először azért, mert az ellentmondásos, nehéz esetek általában ritkák (az abortusz figyelemre méltó kivételt jelent ez alól) és az átlagember csak nagyon ritkán szembesül ilyen döntési helyzetekkel. Erkölcsi jellegű döntéseink túlnyomó többsége azokkal a régi, hétköznapi, ellentmondásmentes, elfeledett igazságokkal kapcsolatos, amelyeket megpróbáltam e könyv lapjain az emlékezetünkbe idézni és helyreállítani. Másodszor azért, mert a legfontosabb erkölcsi jellegű különbségtételeket az olvasóra akarom bízni, ahogyan azt Isten is ránk bízta. (...) Harmadszor pedig azért – s ez a legfontosabb –, mert föl akartam hívni a figyelmet a gyakorlati erkölcs olyan területeire, amelyeket leginkább elfelejtettünk, és amelyekre a leginkább szükség van erkölcstelen társadalmunkban: a jellemformálásra, az alapelvekre, az abszolút törvényekre, az élet céljára és értelmére, társadalmunk vakfoltjaira, az erkölcsi eszmények követéséhez szükséges erő forrására, valamint arra, hogy »ellenkultúrát« kell képviselnünk abban a spirituális háborúban, melynek részesei vagyunk. Úgy vélem, manapság ezen erkölcsi kérdések megvilágítása a leggyakorlatiasabb és legszükségesebb teendőnk, nem pedig a különleges, bizonytalan, éppen divatos témák fölötti okos és ellentmondásokkal telített erkölcsi érvelés.” (ix. old.)

Aligha szükséges bizonyítani, hogy a bostoni szerző könyvének témái nemcsak a tengerentúlon aktuálisak, hanem idehaza is. Elég, ha csak betekintünk néhány egyetemi tankönyvbe vagy divatos folyóiratcikkbe, belehallgatunk egynémely egyetemi előadásba, esetleg kissé mélyebb témákat érintünk valamely beszélgetésben, s tapasztalhatjuk az abszolút érvényű erkölcsi

törvények tagadásának elvét (bár – Kreeft szellemes érvelése szerint – aki ezt „elvnek” nevezi, csapdába esik, hiszen ha nem léteznének elvek, akkor az az elv sem létezne, amely az elvek nemlétét hangoztatja; 37., 125–127. old.); a „ha én jónak gondolom a tetteimet, akkor az jó is” nézetet; az ismeretelméleti relativizmust és a potenciálisan nyomában járó erkölcsi relativizmust és talajvesztést. Napjainkban megjelennek a kereszténységet, a gnosztikus tanokat, a sámánizmust, a mágiát és a szemfényvesztést egybemosó (szinkretista) törekvések is, s felbukkan a kibogozhatatlan szálakból szövődő New Age „mozgalom”, mely tagadja a bűn létezését, az ember esendő mivoltát, a megváltás szükségességét, a boldogságot pedig az önmegváltással azonosítja.

Kreeft az erkölcsi relativizmussal szemben világos és logikus érvrendszert állít föl, nagyjából tomista alapokra támaszkodva. Érvelése az imént említett eszmeáramlatokkal, illetve az áramlatokhoz nem kapcsolódó, „egyszerű” erkölcsi vaksággal szemben is hasznos meglátásokat tartalmaz. Abszolút érvényű morális törvények nélkül nem létezne erkölcs – írja a szerző –, hiszen éppen ezek követése jelenti az erkölcs definícióját: morális parancsnak engedelmeskedve teszünk meg valamit, nem pedig azért, mert éppen úgy tartja kedvünk, vagy mert ránk parancsolnak, vagy mert mindenki más is azt teszi, vagy mert szép az idő. Mivel a materializmus és a gazdaságkori szekularizáció a világot „varázstalanította”, ami egyben a transzcendens Isten és az isteni törvények „hatályon kívül helyezését” is jelenti, ezért akár Czakó Gábor szavait is idézhetjük: „[a Gazdaságkor materializmusában] az erkölcsi szabály csak dísz, legföljebb olyankor léphet érvénybe, ha érdek nincs a láthatáron. Holott éppen az érdekütközések elbírálására volna való. Az erkölcsi lény, a hős, a szent épp arról ismerszik meg, hogy szembeszáll eszményei védelmében az ún. érdekeivel, és akár a létből való kiszorítás, a halál kockázatát is vállalja.” (Mi a helyzet? Gazdaságkor titkai; IGEN Katolikus Kulturális Egyesület, 1995, 167–168. old.) Az abszolút morális törvény pedig – írja Kreeft – csak Istentől származhat: ha ugyanis az egyén vagy a társadalom képezné a forrását, akkor nem lehetne abszolút érvényű, azaz mindentől (személyektől és helyzetektől) független. Ha nincs Isten, akkor nem létezhet erkölcs sem (ez az ismert „erkölcsi érv” Isten létezése mellett) (40–41. old.).

Mindazonáltal a szerző arra is figyelmeztet, hogy a moralitásnak nem szabad az objektív törvények pusztá vizsgálatára szűkülnie, mert ez sajátos vaksághoz vezet. Aquinói Szent Tamásra hivatkozva hangsúlyozza, hogy „egy tett erkölcsös mivolta három részből áll, és mindhárom résznek erkölcsileg helyesnek kell lennie ahhoz, hogy a tett helyesnek minősüljön. E három rész: (1) maga az objektív tett, (2) a szubjektív indíték, valamint (3) az adott helyzet, illetve a körülmények. ... A manapság népszerű három etikai rendszer e tényezők közül csak egyet-egyet hangsúlyoz, elhanyagolva a másik kettőt. A gondolkodás nélküli legalizmus csak az első tényezőre, azaz az objektív erkölcsi törvényre összpontosít, és elhanyagolja a szubjektív indítékot, valamint a relatív [azaz nem abszolút – B.Á.] körülményeket. Az erkölcsi szubjektivizmus csak a második elemet hangsúlyozza, tudniillik a szubjektív indítékot, és figyelmen kívül hagyja a másik kettőt. (Ma valószínűleg ez a legnépszerűbb erkölcsi nézet: »ha indítékod őszinte és szeretetből fakad, akkor semmi más nem számít«) Végül a szituációetika azt állítja, hogy az adott helyzeten (vagy a helyzeten és az indítékon) múlik minden.” (29–31. old.) Azonban mindhárom összetevőnek egyszerre kell erkölcsösnek lennie ahhoz, hogy egy tett morálisan helyes legyen. Kreeft azt állítja, hogy még az abszolút morális törvény létét tagadó meggyőződéses relativistának is el kell ismernie egy abszolút parancsot: mindenkor a lelkiismeret szavát kell követnünk. A lelkiismeretnek pedig szükségképpen Istentől kell származnia, mivel az sem érzéseinkkel, sem pedig a társadalom elvárásaival nem azonosítható (41. old.).

Ezt a megállapítást az támasztja alá, hogy lelkiismeretünk követése során hol saját érzéseinkkel, hol pedig a társadalmi elvárásokkal kerülünk összeütközésbe, tehát e tényezők nem azonosíthatók a lelkiismerettel. Freud tehát tévedett, amikor a lelkiismeretet a társadalom által belénk ültetett elvárások halmazaként definiálta (35., 100–101., 115–117. old.). A Kreeft-féle érveléssel szemben azonban fölvethető, hogy a lelkiismeret csupán formailag abszolút (azaz csupán létezése abszolút), de a tartalma nem. Más szóval, semmi sem garantálja, hogy a lelkiismeret valóban az objektív jót képviseli. (Erre egyébként maga Kreeft is fölhívja a figyelmet, lásd 30–31. old.) Tehát nem győztük meg a szubjektivistákat, hiszen érvelésünk csupán az általuk is vallott tételhez vezet: lelkiismeretünk követése abszolút parancs. Legföljebb a relativistákat győzhetjük meg így, mert bebizonyosodott az abszolút erkölcsi törvény létezése (tudniillik a lelkiismeretnek való engedelmesség). Továbbá azt is állíthatja a szerző ellen érvelő vitapartner, hogy igenis származhat lelkiismeret csupán az érzéseinkből, illetve a társadalmi elvárásokból, s a lelkiismeret forrásának épp ez a kettős összetétele teszi lehetővé lelkiismeretünk szembekerülését hol az egyikkel, hol a másikkal.

A mű sok hasznos filozófiai fejtegetést tartalmaz, amelyek segítenek eligazodni a gyakorta fölvetődő alapkérdésekben (ilyenek például az abszolút-relatív, az objektív-szubjektív, az egyetemes-részleges erkölcsi szabályok és helyzetek; az erkölcs és a vallás egymásrautaltsága stb.). A könyv lapjainak nagy részét azonban mégsem a nehezen emészthető filozófiai eszmefuttatások töltik meg, hanem a mindennapi élet morális problémái. Így például a szerző bemutatja azokat a szavakat, melyekkel a társadalom az erkölcstelenségét igyekszik racionalizálni (eufemizmusok); azokat a kategóriákat (little boxes), amelyek az erkölcsöt ki akarják sajátítani; és azokat az erkölcsi követelményeket, melyek a nemiséggel, az abortusszal és az igazmondással kapcsolatosak. Terítékre kerül a jó és a rossz megkülönböztetése; a jó és a gonosz közötti lelkekért folyó spirituális háború; valamint az az életvitel és azok a stratégiák/technikák, melyek elősegítik az erkölcsi ideálok követését.

Korunk egyik legveszedelmesebb betegsége – hogy a könyv egyik fontos mondanivalójáról kiemelten is szóljunk – a társadalom létigazságainak, illetve bűneinek az elhallgatása. Az emberek eufemizmusok használatába menekülnek, melyek vakká teszik őket a valósággal szemben. *„A halál egyszerűen valaki »eltávozásává« válik. A meg nem született gyermekek megölését »terhesség-megszakításnak« hívják. A nemi aktus új neve »ágyba bújni valakivel«. A népirtás »születésszabályozássá« lesz, s a bűnt »antiszociális viselkedésnek« hívják. Változtasd meg a nyelvet, és megváltoztatod az emberek valóságérzelését is! ... A nyelv magát a létezési módot határozza meg. Nyilvánvaló példája ennek az, hogy ha valamire nincs szavunk, akkor arról nem él kép az agyunkban. ... A diktátorok és a propagandagépezet mesterei tisztában vannak ezzel az alapelvvel. Orwell 1984 című regényében a totalitárius rendszer úgy biztosítja uralmát, hogy átalakítják az angol nyelvet: bizonyos szavakat kigyomlálnak a nyelvből, hogy a veszélyes képek (például »szabadság«) többé föl se merülhessenek az emberek agyában.”* (139. old.) Hozzáteesszük, mindezeket tetézi, hogy a tettek erkölcsi alapú megkülönböztetése sok esetben ellenérzéseket vált ki, sőt már az is diszkriminációnak minősül, ha az ember az abnormális, a józan ésszel és erkölccsel szembenálló életstílusokat nevével nevezi. Ide jutunk, amikor a toleranciából mindent elnéző puhányság, a másik iránti együttérzésből pedig érzélgősség lesz. Már nem szabad megkülönböztetni a bűnt az érénytől, nehogy az „alternatív életstílusú” házasságtörő sértve érezze magát.

Az eufemizmusok használata miatt olyan alapvető szavak kopnak ki a nyelvből, mint a „jó” és a „rossz”, helyükre pedig mindenféle enyhébb, illetve más értelmű szavak kerülnek. *„Még a népszerű útmutatók és a tanárok sem használnak olyan szavakat, hogy »jó« vagy »rossz«.*

Ehelyett fontoskodó szociológiai kifejezéseket és pszichológiai zagyaságokat hordanak össze, mint például »helyénvaló viselkedés« vagy »elfogadható magatartás«, ahelyett hogy használnák az erkölcsi józan eszüket.” (17–18. old.)

De az eufemizmusokról most térjünk át a nyelvi/fogalmi kategóriák szerepére! Ezzel kapcsolatban megállapítható: erkölcsi tévedéseink gyakran abból fakadnak, hogy a moralitás forrásának és céljának keresése során egyoldalúan szemléljük a világot. Ez a helyzet például a hit és az ész (mint az erkölcs forrása), vagy az egyéni és a társadalmi erkölcs (mint a moralitás célja) szembeállításakor. Kreeft fölhívja a figyelmet arra, hogy amennyiben két ellentétes – és a maga nemében igaz – nézet áll egymással szemben, akkor léteznie kell egy magasabb szintnek, ahol e két – látszólag egymást kizáró – nézet közös nevezőre hozható (némileg hasonló módon a hegei szintézishez), hiszen az igazság nem mondhat ellent az igazságnak (56. old.). Ebből a szempontból azok a posztmodernisták is haszonnal forgathatják Kreeft könyvét, akik tagadják az objektív igazság létezését.

A szerző azonban figyelmeztet: az ellentétes álláspontokat vallók sajátos vakságban szenvednek, ugyanis nem ismerik föl a szembenálló véleményt képviselő igazát, emiatt pedig képtelenek egyetértésre jutni az erkölcsi kérdéseket illetően. Éppen ezért alapvető fontosságú e látszatellentmondás föltárása a tisztánlátás és a valódi erkölcs gyakorlása érdekében. A szerző által felsorolt tizenkét sajátos „ellentétpár” közül a politikai jellegű szembenállást emeljük ki, mert napjaink túlpolitizált világában az emberek hajlamosak mindent ilyen szemszögből magyarázni, illetve erre a dimenzióra szűkíteni a jelenségeket. „[A] két legnépszerűbb kategóriát a jobb-bal, a konzervatív-liberális, illetve a tradicionális-haladó ideológiai megkülönböztetések jelentik. (...) A liberálisok a konzervativizmus hívét a következő jelzőkkel illetik: keményfejű, legalista [azaz egyoldalúan a törvényre hivatkozó – B.Á.], személytelen, merev, farizeus, harcias, militarista. A konzervatívok viszont ilyen kifejezésekkel jellemzik a liberalizmus hívét: gyengeelméjű, gerinctelen, puhány, gyáva, megalkuvó, elnéző, alantas vágyakat kiszolgáló, engedékeny, fegyelmezetlen. A liberálisok a konzervatívokat a szívük, a könyörületük elvesztésével vádolják, a konzervatívok pedig a liberálisok szemére vetik, hogy az eszüket vesztették.” (57–58. old.)

Mindkét szekértábor tagjai úgy hiszik, hogy náluk van a bölcsek köve. Azonban mindkét álláspont féloldalas, mert egyik sem hajlandó elismerni a másik fél által fölismert igazságot; az állítások igaz voltát pedig sok esetben annak alapján döntenek el, hogy az adott nézet régi/hagyományos, avagy újszerű/„haladó” jellegű-e. Valamennyi félnek igaza van a maga szemszögéből. De csak a maga szemszögéből. „Talán mindkét oldal figyelmen kívül hagy valamit. A liberalizmus stratégiai célja az volt, hogy a könyörület, az egyetemes egyetértés, a kompromisszumok segítségével nyerje meg a világot. De ... ha az elveket a végtelenségig hígítjuk és próbáljuk összeegyeztetni az elfogadhatóság érdekében, akkor épp ezáltal válnak elfogadhatatlanná. Mondj le az igazságról azért, hogy eladhatóvá tedd, és még eladni sem leszel képes! A konzervativizmus stratégiája ezzel épp ellentétes: kitartani, a jó harcot megharcolni, a hitet megtartani. De mi van akkor, ha föltesszük, hogy a hit – és az igazság – nem harccal megnyerhető dolog, sőt, még csak meg sem tartható erő alkalmazásával? Ebben az esetben a konzervativizmus csődöt mond.” (58. old.) A bibliaismerő olvasó számára az idézet szóhasználata – „A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam” (2Tim 4,7) – jól mutatja, hogy a jobb- és baloldal szembenállása számos (de korántsem minden) esetben a keresztény–nem-keresztény életfelfogás különbségét jelenti. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Pál apostolnál a „jó harc” egyáltalán nem fegyveres, erőszakos hittérítést vagy politikai harcot jelent, hanem a keresztény ember életében fölmerülő nehézségek elviselését, a ráháruló feladatok tisztességes elvégzését,

a kísértések leküzdésében való helytállást. Amennyiben az ideológiai jobboldal képviselői a hitet és az erkölcsi parancsokat erőszakos módszerekkel óhajtják védelmezni és terjeszteni, akkor Isten akaratával ellentétesen cselekszenek. Kreeft szóhasználata valószínűleg csupán jelezni kívánta a konzervatívok harcos elvhűségét, és hogy nagy részük az igazságot Isten szavában, azaz a Bibliában ismeri föl.

A konzervatív-liberális szembenállás bizonyos kérdések esetén közvetlen társadalmi, politikai, jogi következményekkel jár. (Ehelyütt, persze, meg kell jegyeznünk, hogy a konzervatív-liberális kettősséget a szerző az angolszász politikai gondolkodás alapján tárgyalja, s ezt a hazai erővonalak nem tükrözik vissza maradéktalanul. Ugyancsak fontos, hogy a konzervatív-liberális szembenállás azonosítása a jobb- és a baloldali különbségekkel sem minden esetben jogos, de ez a mondanivaló lényegét aligha érinti.) *„Amikor emberi étellel kapcsolatos erkölcsi kérdések merülnek föl, akkor a liberálisok, furcsamód, hajlandóak fölládozni az ártatlanok (különösen az öregek és a meg nem születettek) életét, a bűnösökét viszont nem (a halálra ítélt gyilkosét vagy az agresszív ellenség katonáját). A konzervatívok a másik véglethez tartozó személyválogató morál felé hajlanak: ellenzik az abortuszt és az eutanáziát, de rendkívüli módon ragaszkodnak a fegyvertartás jogához, a halálbüntetéshez, valamint a katonai erő alkalmazásához, melyet a nemzetközi problémák gyors megoldási eszközének tekintenek. Sosem értettem, hogy az élet abszolút szentsége miként válhat elvilágiasodott relativitássá csupán azért, mert az élet szentségének zászlaját a csatatér helyett az abortuszklinika körül lengetik, és viszont.”* (58–59. old.) Tehát mind a jobb-, mind a baloldal részigazságokat hirdet, és nem ismeri el a másik álláspontjában rejlő igazságot.

A szembenállás konkrét gyakorlati kérdések kapcsán is jelentkezik. A jobb-bal ellentét számos részkategóriát tartalmaz, így például az egyéni erkölcs és a társadalmi erkölcs; a vallás és az értelmi érvelés kérdését; valamint az objektív (abszolút) erkölcsi törvények és a szubjektív (relatív) erkölcs létezését (57–72. old.). Ezen kategóriák mindegyikéről elmondható az, hogy az igazságot a két – látszólag ellentétes – pólus együttes érvényesülése, szintézise képviseli. E tény fölismerését gyakran az gátolja, hogy a fogalmakat helytelenül használjuk. Ködösítünk, vagdalkozunk, eltérő nézetekre ragasztjuk ugyanazt a címkét, s ennek alapján titulálunk egyeseket „önfejű liberálisnak” vagy „vaskalapos konzervatívnek”. Ebben az összefüggésben megszívlelendők Wilhelm Röpke szavai a „liberális” szó értelméről: *„A liberalizmusról kétféle értelemben beszélünk: először nagyon széles értelemben elvről, amely a nyugati kultúrát mint olyat alkotja. A másik értelemben a múlt század olyan szűkebb szellemi, politikai és társadalmi mozgalmát jelöljük ezzel a névvel, amely adott történelmi körülmények között az előbbiből nőtt ki. Az első értelemben mindannyian liberálisok vagyunk, amennyiben [az antik gondolkodók és keresztény bölcselők hagyományait folytatva] pótolhatatlan értékeket védünk azokkal a pusztító erőkkel szemben, amelyeket kollektívizmusnak, totalitarizmusnak és nemzetiszocializmusnak ismerünk. [Ilyen értékeként védjük] az emberi értelemben és az egyes lélek abszolút mivoltában gyökerező méltóságot, az emberi önkényen túl az eszmék birodalmának a létezését, ... a természetes rendek sérthetlenségét (...), az emberiséget, a természetjogot, a személyiségi kultúrát és az egyetemes látásmódot.”* (*Civitas Humana, Emberséges társadalom – emberséges gazdaság*; Hans Seidel Alapítvány – Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1996, 122–123., 125. old.)

Minden józanul gondolkodó ember elfogadja ezeket az értékeket, mégis, sokuk csodálkozna, sőt, fölháborodna, ha liberálisnak titulálnák. E fölháborodásnak az az oka, hogy nem tesznek különbséget a Röpke által említett kétféle liberalizmus között, és sokak számára csak a második fajta liberalizmus vadhajtásai nyilvánvalóak: „[fönnáll a veszély, hogy] a szabadelvű

racionalistává lesz, aki nem ismeri el az objektív törvényeket, aki szabad, tetszőleges gondolkodásában mindent megkérdőjelez. (...) Így jutunk el ahhoz a fajta »toleranciához«, amely már nem bölcs alázat, és mások ostobaságának nagylelkű eltűrése az igazság birtokában, hanem férfiatlan lagymatagság, örökösen ingadozó opportunizmus, cinikus kétkedés, és az igazság fölötti dekadens kétségbeesés. Ahhoz a toleranciához, amelyet L. Veulliot a 19. században joggal csúfolt ki a következő szavakkal: »Amikor én vagyok a gyengébb, szabadságot kérek tőletek, mert ez a ti elvetek, de ha én vagyok az erősebb, elveszem tőletek a szabadságtokat, mert ez az én elvem.« (Röpke i. m. 130–131. old.) E képbe szervesen illeszkedik a manapság dívó, már nem is az észre (vagy nem elsősorban az észre) hivatkozó relativizmus (a világ megismerésében és az erkölcs kérdéseiben „anything goes” – azaz minden megengedett, jogos), valamint a fogyasztói társadalmak materializmusa, amely Gazdaságkor homo consumptorait egy eszméktől kilúgozott világba zárja. Ám ha föl is ismerjük e vadhajtásokat, a liberalizmus fogalmát nem kellett volna ezekkel egyenlővé tenni. Persze, lehetetlen mindenki számára nyilvánvalóvá tenni a szavak szótári (denotatív) értelmét, mégis, fogalmaink elvi tisztázása alapvető fontosságú lenne. Így legalább a szembenálló székértáborok néhány tagja felismerhetné félreértéseit, sőt, akár közös cselekvési pontokat is találhatna.

Mivel minden embernek Istentől kapott feladata az igazság ismeretében való tökéletesedés, ezért a kétpólusú kategóriák végpontjai közötti látszólagos ellentmondások föloldása nagy segítséget nyújthat Isten akaratának teljesítésében, vagyis a boldogság elérésében. A szentek, az igazság átlagon fölüli ismerői, Isten tervének lehető legjobb megvalósítói. Egy ember életszentségének egyik alapvető követelménye pontosan az, hogy életében érvényesüljön az erények egyensúlya. Például gondolkodjék okosan, s cselekedjék értelmi belátás alapján, de ne csak a racionalitás irányítsa, hanem döntéseiben az irgalom és a szeretet érzelmi összetevői hasonló súllyal szerepeljenek. Kreeft erről így ír: *„A szentek túllépnek ezen az illogikus kategorizáláson. Ők következetesen erkölcsösek, következetesen tisztelnek minden emberi életet, és ezért mind a bal-, mind a jobboldallal meggyűlik a bajuk. Csakúgy, mint Jézusnak. Akkoriban a farizeusok képviselték a jobboldalt, a szadduceusok pedig a balt. Ezek semmiben sem értettek egyet, Jézus ügyét leszámítva. Jézus azonban nem fogadta el kategorizálásukat. Ő veszélyesen nagy volt ehhez.”* (59. old.)

A könyv néhány fontos mondanivalójának vázlatos áttekintése után föltehetjük a kérdést: összességében vajon miféle tanulságot szűrhet le mindebből a hívő olvasó? Minthogy a művet áthatja a szerző meggyőződéses keresztény hite és Isten iránti szeretete, ezért a tanúságtétel hiteles az olvasó számára. Kreeft nem akar és tud más lenni, csakis keresztény. Ez abban nyilvánul meg, hogy sokszor hivatkozik olyan bizonyítékokra, melyeknek súlya patikamérlegben ugyan nem mérhető, ám a hívők számára elfogadható tények. Olyan kijelentésekről van szó, melyek Isten létét eleve elfogadják, s az iránta érzett szeretetből fakadnak. A szerző például így ír: *„Az Isten szeretet, és aki kitart a szeretetben, az az Istenben marad, s az Isten is benne marad.»* (1Jn 4,16) ... *Vajon a »jó ateista« megmenekül? Ezt Isten fogja eldönteni, és nem a mi dolgunk, hogy ebben az életben találjuk meg a választ. ... [De] miért kell Istenben hinni, ha egyszer anélkül is élhet valaki erkölcsös életet? Mindenekelőtt azért, mert igaz, hogy Isten létezik. Ez az egyetlen becsületes indok arra, hogy higgyünk valamiben. Még ha boldogabbá is tenne és segítene jobb emberré válnod a Tételapóba vetett hit, akkor sem hinnél benne. Miért nem? Mert tudod, hogy nem igaz. Az igazság abszolút. Nem lehet manipulálni, vagy más célra használni.*

Másodsorban azért kell hinnünk, mert ezt Isten megérdemli. Isten létezik, és kinyilatkoztatja önmagát. Mihelyst erre rádöbbsz, arra is rájössz, hogy imádatod jár Neki. Az Isten iránti hit, szeretet és imádás legvégső okai nem mi vagyunk, hanem mindez Isten miatt van.

Harmadsorban – de csak harmadsorban – a hit önmagunk miatt szükséges. Istennel kapcsolatban határozottan megfogalmazott, és nem valamiféle ki nem mondott tudásra van szükségünk; továbbá arra, hogy határozottan kimondjuk és megéljük a Benne való létet, és ne »csak úgy« létezzünk Istenben. Csak kevés ragyogó elméjű, erős akaratú, szenthez hasonló ateista lehet képes arra, hogy szent életet éljen istenhit vagy Istenhez fordulás nélkül; ám a legtöbbször számára ez lehetetlen.» (49–50. old.)

A szerző érvei megerősítik és meggyőzik a hívőt Isten létéről, jóságáról és bölcsességéről, de – amint *Kuhn* írja a paradigmaváltásról – észérvekkel (legyenek azok bármily briliánsak is) nehezen téríthető meg valaki. A könyv elolvasása azonban nem hívők számára sem haszontalan. Ebben ugyanis a keresztény érvek nem védekező álláspontokról fogalmazódnak meg, hanem határozott, meggyőződések, tompítatlan formában jelennek meg, ahogy Krisztus sem vonta vissza a körülötte állók által „kemény beszédnek” titulált kifejezéseket. Mindez alighanem elgondolkodtatja a nem hívő olvasókat, s ez mindig magában hordozza annak lehetőségét is, hogy Isten létét fölismerjék és bizalmat szavazzanak Neki. Ez pedig már maga a hit. A szerző azt is nyíltan kijelenti, hogy a hit elhatározás kérdése (193. old.), és a kegyelemé – tesszük mindjárt hozzá. A hit tárgya nem valamiféle tan, hanem egy személy: Isten, akinek bizalmat kell szavazni, és akinek szeretetét ily módon kell megismerni. Ez a térdhajtás az, ami korunk emberének nagyon nehezebbre esik, pedig az élete függ tőle. (*Making Choices: Finding Black and White in a World of Grays – Practical Wisdom for Everyday Moral Decisions*; Servant Books, Ann Arbor, Michigan, 1990)